

Helsens mysterium – Knut Hamsun – en lærer i helsekunst?¹

Michael 2009;6:505–19.

La meg først sende en bønn, opp eller ned, man vet aldri, han var et blandet menneske, men en bønn til Knut Hamsun om tilgivelse. Jeg får det ikke, for han liker mitt prosjekt dårlig:

Med vitenskapsstøv på hjernen

For det første hatet han å bli gjort brukskunst av. Han advarte mot «å digte tenkning».

For det andre hadde Hamsun lite til overs for vitenskapen. Han ville sett på meg som en av disse forskerne «*som paa Statens Regning pløjer Videnskabsstøv ned i sin Hjerne*» «*og med koldt Blod spiser anden Mands Brød.*»

For det tredje og verste er det en medisinmann som vil lage resept av tekstene hans, en som kommer fra det psykososiale fagfelt som Hamsun kaller «*et regjereri over det levende liv, reglementer uten intuisjon og hjerte, en psykologi i ruter og rubrikker, en hel vitenskap på trass.*»

Nei, jeg får ingen nåde for min forbrytelse som vil følge denne plan:

- Først skal jeg klargjøre helsens grunnstoffer.
- Så skal vi gå på oppdagelsesferd i Hamsuns personlige helse- og sykdomsliv.
- Men så skal vi reise til Helsestjernen – og finne helse i Hamsuns diktning.
- Til sist skal vi fingre med blomsterstøv og bli pustet på av det levende liv.

1 Foredrag ved Hamsundagene, Hamarøy 7.8.2008.

Helsens grunnstoffer

Hva er helse – i grunnen? Helse er mer enn fravær av pine. Helse er også nærvær av goder. Størst blant dem er likevekt, verdighet, å bevege seg mot egne mål, livslyst og selvtrygghet.

Å føle at livet er i orden, at det hersker noenlunde ro i sjelen, er en del av helsens vesen.

Å bli sett og godtatt som seg, er et tungt grunnstoff i helsen.

Styringskraft i livet, makt og vilje til å bevege seg mot egne mål, er med i Den edle helsen.

Å tenne på livet, å oppleve mening og glede ved å være menneske på Jorden, er helsens fjerde grunnstoff.

Mot til å være deg selv er helsens siste og fornemste grunnstoff. Abraham Maslow sa det også: Ingen helse uten selvrealisering.

Helsen er vevd inn i Den store veven. Helsen er bygget inn i livet selv, ikke bare i kroppen, men i sjelen, i hele vår eksistens som Vandrelens på Jorden. Gitt denne brede og dype helsen, hva kan vi lære av Knut Hamsun? På dine gjerninger skal du dømmes, står det. Kan vi lære helsekunst av Hamsuns personlige liv, av hans egne helse- og sykdomshandlinger?

Helsekunst i Hamsuns liv

Jeg vil overhodet ikke inn i Hamsuns diagnoser, det være seg kronisk analkløe eller mangelfullt utviklede sjelsevner. Nei, kun én helsekrystall vil jeg hente ut av hans personlige liv: Helse for Knut Hamsun var å virkeliggjøre sitt anlegg, det vil si å dikte. I *Regnbuen* skriver Marie:

«I denne tiden begynte det å demre for mig at det var bare i dette samme forfatteriet at han fant den dype gleden som kan kalles lykke.»

Det lyser helse og vitalitet av ham når han er i skriveform:

«Jeg føler produktionslysten slå i mit Bryst som en Fugl, der slår desperat med Vingene.»

«Jeg har store Jærn som jeg skal gjøre røde.»

Og nesten 60 år senere:

«Var det i fjor eller for enda lenger tid siden at jeg var i fuld menneskelig orden og kraft? Om morgningerne hoppet jeg rundt i små makeløse sundhedstilstander,

og hvis jeg hadde skrevet litt om natten, hoppet jeg enda litt mer rundt og takket himlen for at jeg var til.»

Helse for Hamsun var topp-punktet i Maslow's pyramide: Selvrealisering som dikter.

Når han har helse, det vil si er i skriveform, passer han godt på seg selv:

«Derfor behandler jeg mig selv som en kostelig Fløiel og rottent Eg og utsætter mig for ingen Sindsbevægelse og drikker Sanatogen og lægger mig halv elleve om staar op 8-9.»

Når han ikke klarer å dikte, faller han i helse og blir innbilt syk.

Gang på gang på gang får han sin berømte influensa med feber og aparte plager, når han som Alexander Kielland føler:

«Jeg har en bog i Hovedet, men den vil ikke ud, den Satan.»

Da herjer denne Satan med Hamsuns kropp og sjel og i brevene til Marie er der tonn på tonn med «sygdom» i gåseøyne, jeg hadde nær sagt «digterøyne»:

«..... jeg har ikke faat til noget, jeg forstaar ikke, jeg er ikke frisk, det er vel Influenza endda; jeg spiser ikke..... saa jeg er rigtig bare Skind og Ben. Og Haaret dætter av og ligger tørt som Mose paa Hodet, det er tegn på Illtrivsel.»

Og mer:

«Ondt at skrive Bokstaver i dag. Laa i gaar og i dag til nu. Forkjølelse.»

Og mer:

«– Nei Herregud om jeg nu bare snart blev god igjen saa jeg fik fosse av mig noget Arbeide, jeg vantrives saa ondt og gaar som en Gris, barberer meg ikke, bytter ikke Skjorte, Haaret dætter av, ligger Timer i Bandskab og Raseri om Nætterne naar jeg vaakner. Gud velsigne dig og ham og mig saa jeg endelig faar min Helse og mit Mot igjen.»

Og mer:

«Det er bare jeg som aldrig blir færdig med det jeg skal, saa tufset og oldingeagtig som nu har jeg aldri været. Kan du forstaa det? Jeg er da ikke rent blaut og dau ellers, jeg kan bare ikke digte Romaner færdig. Aa Gud, denne Statans Romanen som tar al Lyst og Tid og Kræfter og Helse og Fred. Det skal være den siste av hele Møkka – Møkka.»

Hører dere: Han ber egentlig om Skrivehelse.

Knut Hamsun var nesten aldri syk i medisinsk forstand, men han led av diktning. Han *måtte* skape, *måtte* skrive. Når det gikk dårlig fikk han sykdomsanfall. Som flukt? Som unnskyldning? Kanskje som følge av at det kreative stresset belastet immunsystemet?

En gang blir det for mye for Marie som er Hamsuns sykdomskontainer. Hun er syk selv og ber seg fri for hans sykdomsgnål en liten stund. Men nei:

«Nej, jeg forstaaer det blir umulig for mig at ta mig den Frihed at være lidt upasselig en enkelt Gang, al Sygdom i vort Hus forbeholder du dig selv. Det ender med at jeg blir rasende en Dag og slaar i Bordet og erklærer: Nu er det Fan tørke mig jeg som er syg!»

Hamsuns liv gir oss glimt av helsens diamant: Å ville og kunne bevege seg mot egne mål – for ham å dikte romaner. «Jorden er ikke et stoppested», sier en av vår tids store helsetenkere, Rene Dubos. Helse er å ta sin vitalkraft i bruk. Men helse er ikke gratis eller bomull. Helse koster lidelse og høyt spill og tap. Helse, viser Hamsun oss, er å være i live før døden.

Frigjørende definisjoner

Knut Hamsun er på en måte Norges Rousseau. Han vil føre mennesket tilbake til naturen. Ikke bare kroppene våre vil han ha i pakt med marken og skogen og sjøen – også sjelene lengter etter urtilstanden der hvor den rå opplevelse råder, uskadet av kultur og vitenskap. Også helse, sykdom og kropp vil han skal være der – i menneskets livsverden, ikke i legenes diagnosesystemer eller forskernes avhandlinger. Han bruker språket til å sette menneskets helse, anatomi og biokjemi og patologi fri fra de medisinske fengslene.

I *Markens grøde* lærer vi hva helse er. Inger er bekymret for Isak som har arbeidet kolossalt:

«Du kan bli syk og ussel i skogen, og jeg tror ikke du har været riktig frisk i det senere.» – Isak snøste igjen. – Syk? Slitt og træt, ja vel; men syk? Inger måtte ikke gjøre ham latterlig, han var og blev frisk, han spiste, sov og arbeidet, det hvilte jo likefrem uhelbredelighet over hans fryktelige sundhet.»

Hormonlæren forfrisker Hamsun slik:

«Våren kommer ... det er isløsning i menneskene Merker vi ikke at det huseres i våre morkne ruiner?»

Det anatomiske atlas får nye bilder:

«Ylajali: Vakker? Hun var deilig, hun var syndig søt. Øine som råsilke, armer av rav!»

Og om mennene i Kaukasus:

«Men reiser de seg og går da er det som stålfjærer som går.»

Også hjernens fysiologi blir nyskapt. Strindberg kaller han *«en Hjerne til hest»* og det er:

«... ikke mange Nutidsforfattere, i hvis Hjerne der er en slig uhyre Omsætning, som i Strindbergs.»

Også diagnosenes jernbur sprenger Hamsun. Han tar makten fra den sekundære fortolkning og tertiære klassifikasjon og gir makten til den primære, subjektive opplevelse. Hør fra Sult:

«Det begynde å komme rotne flækker i mit indre, sorte svamper som bredte sig mere og mere.»

«Gud hadde stukket sin finger ned i mit nervenet og lempelig, ganske løselig bragt litt uorden i trådene.»

Eller, hvis tilstanden forverrer seg:

«... Min hjerne randt mig stille ut av hodet og gjorde mig tom.»

Det høres ikke bra ut, men takke meg til. Hamsuns diagnoser kan mennesket leve verdig med, framfor alternativet, Diagnostic Statistical Manual DSM IV, diagnosenummer 301.4 Tvangsnevrose.

Filosofen Jürgen Habermas advarer mot ekspertsystemenes kolonialisering av menneskenes livsverden. Medisinen er kanskje modernitetens mest invasive kolonimakt. Den medikaliserer livet. Mer og mer av det menneske-

lige prosjekt blir okkupert av diagnosene og profylaksene og terapiene. Medisinen kler helsetrøye og sykdomsklær og beskyttelsesdrakt på mennesket fra livmoren til kisten.

Hamsun vil ha oss ut av den medisinske tvang. Han vil at livet skal leve uten medisinsk «overkultur». Han gjør helse, sykdom og kropp til råstoff. Slik kan Hamsun leses som en klarsynt motmelding til den helsisme og medikalisering som nå lager hermetikk og fabrikk av livene våre.

Helsekunst i Knut Hamsuns diktning

Men la oss nå flytte fra virkelighet til drøm. Hva kan vi lære om helse av de menneskene Hamsun skaper? Fem helsekilder bryter fram: Den edle ville, nokpunktet, lyst på livet, fred og ro og den største av dem alle: Naturen.

Den edle ville

Hvis det å være seg selv, å oppfylle Shakespeare's imperativ: *To thyne own self be true*, er helse, er Hamsun helsens kilde. Hvorfor? Fordi hans mektigste prosjekt er å utvide normaliteten. Hamsun vet at normal kommer av latin *normalis* som betyr rett vinkel. Han vil ikke at menneskene skal være rett-vinklede. I talen på Henrik Wergelands 100-årsdag spør han: «*Hvorfor skal her i Verden alltid den gale Sanger synge riktig?*»

Hamsun *vet* at rettvinklede mennesker ikke finnes. Bare menneskesnekere som vil skape oss i rett vinkel finnes. Hamsun forakter kloner, kopier, fabrikkasjoner, papegøyeri. Han høyakter det mennesket som har mot til å bære sitt eget bilde fram. Det trenger ikke være et glansbilde. Det kan ha flekker og feil, men det må være ekte. Han vil at mennesket skal være et underlig ett-tall. Du kan være av jern eller gull, fattig eller rik, gal eller klok – Hamsun dikter respekt i deg, bare du er din egen original. Dermed blir Hamsun mangfoldets dikter. Det gåtefulle mennesket må bli godtatt – som *seg*. Det krever et raust samfunn. Da må Det norske hus ha mange rom, slik at hver enkelt får sitt eget utviklingsrom. Hamsun er mot human monokultur. Alle han skikkelser danner en hær mot Bli-som-oss-imperativet.

Hamsun er også mot å stenge mennesket inne i rasjonalitetens jernbur.

Av *En vandrer spiller med sordin* lærer vi:

«... *Det er vanskelig å forstå seg ret på mennesker, hvem som er gal og hvem som er klok! Gud hjelpe oss alle for å bli gjennomskuet.*»

Og vi får et gys av fred og frihet – for vi kjenner oss igjen.

Det alltid forstandstyrte og impulskontrollerte mennesket spiller falskt. Mennesket må stjele seg mot til å blotte sin irrasjonalitet. For å være menneske, må mennesket gå fra forstanden:

«Således går det i blandt», sier Johannes i *Victoria*, og hyler av lykke etter en skapende natt: «Forstanden dør.»

Hamsun gir oss plutselig lov til å være surrealist. En anelse galskap er normalt. Ja endog stolt skal du være av sorte hull i din sjel og gale veier i din hjerne. En dag i heftig tristhet over *Victoria* vil Johannes innbille seg at han er glad for noe:

«... Han vil tænde sig en pipe, satte sig på stolen og gotte sig. Pipen er ganske i ustand, han leter forgjæves efter en kniv, en kradsjer, og rykker pludselig den ene viser av klokken i kroken til å renske pipen med. Denne ødelæggelse gjør ham godt å se på, den får ham til å le i sit indre og han speider omkring efter mer som han kunde bringe i uorden.»

Menneske, helliget være ditt navn: Det er Gåte og Uorden – roper Hamsun. Mennesket er ikke et skjema, men et dyr. Vi blir ondt glade av denne melding. Vi får en tåre i øyet og en trygghet i hjertet når Hamsun klargjør at i glimt er disse skjeve menneskene ålreite dyr.

Han er selv beviset. Knut Hamsun er paradoksmannen, blandingsmennesket. Han lovpriser nøkternhet, men lider også av «umaadelighet». Anfall av selvforakt og fyrstefølelse følger hverandre i serie. Hans helt er den enkle Jordmann, men samtidig vil han være Baron med fem kroner på knappen. Han idealiserer den robuste, men får selv hele tiden brannsårl på sjelen. Han romantiserer hjemstavn: «Mennesket skal ikke være alle steder fra; det skal være hjemmefra.» Men så er han plutselig på kafé i Moskva og føler: «Jeg sitter og er hjemme her, det vil si borte, altså i mit æs.»

Og den siste og største gåte: Landssviket. Til 60-årsdagen i 1919 skriver Anders Österling i *Svenska Dagbladet* at Knut Hamsun har trådt inn i det norske folks bevissthet som tolk og rådgiver. Han har følt og forstått den norske folkesjelen og naturen som ingen andre. Han er i ferd med å bli åndshøvding i Norge. Og så kommer krigens formørkelse og fall. Hamsun er paradoksmannen. Både i diktning og liv beviser han at mennesket ikke er en stenstøtte.

Nokpunktet

Hamsun er lærer i helsekunst ved å inngi mennesket mot til å være seg selv, og ved å anerkjenne Den edle ville, gjerne gale, som gjemmer seg inne i hver og en av oss. Men Hamsun leger også menneskene ved å godta deres feilbarlighet. For å bevare helse må mennesket godta seg selv som logisk

brudd, ære seg selv som ufullkommen. Mennesket er ufullendt – det er godt nok, sier Hamsun. Han dyrker ikke overmennesket, men blandingsmennesket: sterkt og svakt, dydig og syndig, godt og ondt. Hamsun har ingen sans for engler på jorden. På Sellanrå kommer Inger i anfektelser over dårlige handlinger. Isak vil trøste henne: «*Det skal du ikke vær å gråte for, sier Isak, for det er ingen som er som vi skal!*» Hamsun autoriserer det humane regnskap som pluss og minus. Vi må ikke være for strenge med oss selv eller hverandre, fordi: «*Hvem er som vi skulde være?*»

Også på andre måter peker Hamsun på Nokpunktet som helsens punkt. Mennesket må ikke overtro på kontroll over skjebne og framtid:

«Nybyggerne på Sellanrå var sunde mennesker, det som komme skulde, fik komme»

Også av muhammedanerne i Kaukasien kan vi lære sunn fatalisme: «... *hans ro kunde intet forstyrre – det skulde da være når en vantro støtte hans religiøse forestillinger, profanerte hans helligdommer eller en rival nærmet sig hans kvinde. Da gav han et rop som en kamelhingst og skred ind med hæftighed. Bare da. Har han til livets ophold og skjæbnen ikke har slået ham til vanhelse er han tilfreds og taknemmelig, og lider han nød og savn bærer han også da tilskikkelserne med værdighed. Han klager ikke i bladene.*»

Om fatalismen skriver Hamsun: «*Den er så enkel og så prøvet, den er jærn...*».

Vi må ikke ha stormannsgale forestillinger om hva et menneske er og kan på Jorden. Slik lyder Hamsuns ydmyke selvangivelse på vegne av homo sapiens:

«Av alt levende i verden er du født til næsten ingen ting. ... Du kommer fra tåken og går tilbake til tåken igjen, så hjertelig ufuldkommen er du.» Menneskene er «*vandrelys alle tilhope, de kommer, skinner litt og blir borte. Kommer og går, som jeg kom og gikk.*»

Nokpunktet handler også om å være fornøyd med det du har, være glad i nok, i stedet for å strebe etter alt. I leserbrev til Molde Annonceblad skriver Hamsun:

«Jeg tror vi er blitt for fine på det og har fått for store fordringer til livet»
«Men alle har vi hevet vår levetøt for høit. Vi har glemt den visdom å være

nøisomme. Vi har tapt evnen til å undvære. Våre fedre levte lykkeligere enn vi og hadde mindre at leve av.»

Selv erindrer Hamsun ly for regn som lykke i årene som gjetergutt:

*«Det var et makeløst liv, Og ingen måtte tro at det var verre for mig i regnveir.»
.... «Ingen kan forestille sig det fine og sølsomme behag man kan føle ved
å være i marken i regnveir og da sitte i skjul.»*

Lyst på livet

Lyst på livet kan bety lyst (lang y) på livet og lyst (kort y) på livet. Både lang og kort y gir helse.

Den moderne helsen står og faller – i sinnet. I Pan reflekterer Glahn:

*«Det kan regne og storme, det er ikke derpaa det kommer an, ofte kan en liten
Glæde bemæktige sig en paa en Regnveirsdag og faa en til at gaa avsides med
sin lykke. Til andre tider kan selv usædvanlige Oplevelser ikke formaa at
rykke en ut av en jævn og fattig Stemning; midt i en Ballsal kan man sitte sik-
ker, likegyldig og upaavirket. For det er ens eget Indre som er Sorgens eller
Glædens kilder.»*

Knut Hamsun påstår selv at:

«Jeg er ingen grinatus, jeg spøker ofte, ler gjerne, har et lyst sind.»

Vel, avsendig morsom kunne kan være. Her er en scene fra Sult. Den Sultne springer opp, river sitt manuskript i stykker, kaster sin hatt på gaten. Han står der og tramper på sin hatt:

*«En politibetjent står nogen få skritt borte og iagttar mig; han står midt ute i
gaten og legger ikke merke til noget andet end mig. Idet jeg slår hodet op møtes
vore øine; han hadde kanskje stået der i længere tid og bare set på mig. Jeg tar
min hat op, sætter den på og går bort til manden.*

Vet De hvormange klokken er? spør jeg.

*Han venter en stund inden han haler sit ur frem og tar ikke sine øine bort fra
mig imens.*

Vel fire, svarer han.

*Akkurat! sier jeg; vel fire, fuldkommen riktig! De kan Deres Ting, hører jeg, og
jeg skal tanke på Dem. Dermed forlot jeg ham.»*

Menneske er menneskets glede, sier Håvamål. Hamsun levde etter det. Han er hele livet på oppdagelsesreise i menneskets indre og ytre verden. I Eventyrland går han seg med vilje bort i Moskva:

«Jeg driver igjen i gaterne, men jeg vet ikke hvor jeg er og vet ikke retningen hjem. Det er en makeløs følelse, jeg er på vildstrå; ingen vet hvor det smaker som ikke har erfart det.»

På toget mot Kaukasien er her «uforsvarlig med væggelus; men det var allikevel bedre å sitte oppe end å sove i elendigheten og jeg røkte og iakttok mine medreisende av hjertens lyst.» Nysgjerrighet på mennesker, people watching, er en vital energi i Hamsuns liv. Det gir ham mening, tenning og helse.

Kjærlighet er den ytterste form av mennesket som menneskets glede. Ingen skriver ømmere og voldsommere om denne livskilden enn Hamsun i *Victoria*:

«Ja hva var kjærligheten? En vind som suser i roserne, en morild i blodet. Ak, kjærligheten den gjør menneskehjertet til en sophave, en frodig og uforskammet have hvori står hemmelighetsfull og fræk sop. Den slår kongens hode i veien så hans hår feier alt veiens støv, og derunder hvisker han ublu ord for sig selv og ler og stikker tungen ut.»

Helse er å være i live før døden. Det innebærer å skape, å le og gråte, å seire og fortvile, å være på oppdagelsesreise og å elske. Hamsun er grådig på alt.

Fred og ro

Knut Hamsun fanger en lengsel og en frykt som paralellforskyver seg gjennom tidene – lengselen tilbake – frykten for det som kommer. I essayet *Festina lente* skriver han:

«Fra folk rundt omkring i Europa, og også til dels fra Amerika, har jeg i de senere år fått henvendelser om å skrive et fyndord til dem, et koncentrert visdomsord som de kunde leve på i fremtiden.

Men disse henvendelser peker med tydelighet på ett: den rådville forvirring rundt om i menneskeheten. Alle famler, ingen har fred. Gud er glemt, dollaren viser sig avmechtig til å erstatte ham, mekanikken lindrer ingen sjelenød. Veien er stengt. Under disse forhold er det at Amerika bare øker farten. Amerika vil aldeles ikke la seg stanse av hindringer, det vil frem, det bryte seg vei. Skulde

Amerika vende om? Ingenlunde! Det setter bare hundrefold mer fart på, leker orkan på kloden og jager livet opp i hvitglød.»

Motpolen, helsepolen, er det lille samfunnet på Sellanrå:

«Vokser her intet? Her vokser alt, mennesker, dyr og grøde. Isak sår. Kveldssolen skinner på kornet, det stritter ut fra hans hånd i bue og synker som en gulddryft i jorden. Der kommer Sivert og skal harve, siden skal han rulle, så harver han igjen. Skogen og fjældene står og ser på, alt er høihet og valde, her er sammenheng og mål.»

Sammenheng og mål – det samsvarer med det mest berømte begrep i nyere helseforskning: *sense of coherence*. Aron Antonovsky har lansert teorien om at *sense of coherence* beskytter mot stress og fremmer helse. Til *sense of coherence* hører.

En varig tillit til at personens indre og ytre virkelighet er forutsigbar.

En grunnleggende opplevelse av sammenheng i tilværelsen.

En trygg oppfatning av det kommer til å gå så bra som mulig.

En følelse av at situasjonene eller krisen er påvirkbar og håndterbar.

En opplevelse av at tilværelsen og eventuelle påkjenninger har mening.

Vi må spørre: Har Antonovsky vært helsepion på Sellanrå?

Nå er det ikke helse å stå på stedet hvil i nostalgia. Dere husker Dubos: Vi finner ikke helsen på et stoppested. Og Hamsun er enig, dere husker helse for ham er å ta sine anlegg i bruk, ja nesten sprengte dem. Men igjen advarer paradoksmannen mot seg selv. Det olympiske motto høyere, raskere, sterkere er farlig for mennesker og samfunn. Ingen blir friske av hvitglød i hjernen og hjertet. Samfunnet mister trygghet og vennlighet av jag og kamp. Helsen vår har godt av Hamsuns definisjon av fremskritt:

«Fremskritt – hva er det? At vi kan kjøre fortere på veiene? Nei, nei, gjør menneskene regnskapet op efter den posteringsmåte vil de komme i underbalanse. – Fremskritt det er legemets nødvendige hvile og sjelens nødvendige ro. Fremskritt det er menneskets trivsel.»

Naturen

For Hamsun, i liv og drøm, er naturen mennesket dypeste helsekilde. Denne kilden har mange dyp. På overflaten er skjønnheten og poesien. Toget går gjennom det store Russland. Toget står, Hamsun våkner:

«Da hører jeg en vidunderlig lyd utenfor. Det glider med en gang en bløt lykfølelse gjennom meg ved denne lyd, jeg klær på meg og farer ut. Det er stæren som pludrer her ute.»

Naturen kan bli så allmechtig vakker at den ligner på Gud. I Kaukasien åpenbarer istinden Kasbek seg med sine tinder som isgnistrer i solen:

«Jeg tumler ut av vognen og kommer mig bak kaleschen og holder mig fast der og ser. I dette øieblik omfavnes jeg av en hvirvelfølelse, jeg løftes op fra veien, ut av hengslerne, det er som jeg står ansigt til ansigt med en Gud.»

Hamsun er et naturbarn. Det er vi alle. Ordet natur kommer av latin *naturae* – det som blir født. Naturen er det livet mennesket kommer fra og skal tilbake til. For Hamsun er mennesket en tone i *Det vilde kor*. Han taler om menneskets «*væsenslegtskab med naturen*».

Knut Hamsun finner opp dypøkologien 100 år før Arne Næss. Løitnant Glahn og Markgreven på Sellanrå opplever:

«... den samme navnløse Anelse af Blodsforvandskab med Alskapningen.»

I *Pan* står det:

«Og stundom ser jeg paa Græsset og Græsset ser kanskje paa mig igjen, hva vet vi?»

Og kanskje stenene ser mer enn vil tror:

«Der stod en Sten utenfor min Hytte, en høi, graa Sten. Den hadde et Utryk av Venligsindethet mot mig. Det var som den saa mig naar jeg kom gaaende og kjendte mig igjen.»

Naturen er vår livskilde. Derfor må vi fare vel med den. I *På gjengrodde stier* står:

«.... en liten gran nederst i den ustelte haven til nabohuset, hvad skelder den mig? ... Naturligvis farer den ilde og er visst dømt til å dø. Da jeg ikke har noget med den gjør jeg bare saktelig en sving i mørke høstkvelder og skjærer væk løv og grener så den får ro inat.»

Av jord er du kommet, til jord skal du bli – er det siste ord som blir sagt til oss. Hamsuns dype følelse av å høre til i naturen går også igjen i hans

forestilling om at Død ikke finnes. Det ville være forfengelig av mennesket å innbille seg at det er en enestående engangsskapning. Hamsun skriver:

«Vi dør jo ikke for å være død, for å være noget dødt, vi dør for at vi kan gå over til liv, vi dør til liv, vi er i en plan.»

Det kan være en blomst i denne plan:

*Her var jeg kanskje
i Tidens Morgen
som hvit Spiræa
engang at finde*

*Jeg kjender Duften
igjen fra fordum,
jeg skjælver midt i
et gammelt Minde*

Å fingre med blomsterstøv

En gang anklager Hamsun seg selv for å fingre med blomsterstøv. Han fornemmer et stykke liv, men det blir ødelagt når han prøver å skrive det. Kanskje er det sånn med helsen også? Kanskje bør vi frede mektige verdier i livet: Kjærlighet, frihet, helse? De ligner på blomsterstøv, de taper på analyse og definisjon. Vi må ikke stenge helsen inne i Rasjonalitetens jernbur. Filosofen Hans-Georg Gadamer skriver om *“helsens skjulthet”*. John Steinbeck beskriver den tause, ubevisste helsen hos hovedpersonen i *The short reign of Pippin IV*: *«He was fifty-four lean, handsome, and healthy in so far he knew. By that I mean his health was so good that he was not aware he had it.»* Denne helsen er etter Hamsuns smak. Han ville at helsen, som livet, som mennesket skulle være en naturtilstand, ufordervet av medisinsk overkultur. Kanskje fingerer vi for mye med helsen i dagens Norge? Kanskje vi er for opptatt av å påføre menneskene helsetrøye, sykdomsklær og beskyttelsesdrakt? Kanskje bør vi lyse helsefred over folk og land?

Intet er som å bli pustet på av det levende liv

Siste undring: Har jeg personlig fått helse av å lese Knut Hamsun? Ja. I 50 år har han vært en kilde til helse og anfall av uro og lykke i mitt liv. Hvorfor?

Fordi Jeg'et mitt er blitt mer mitt.
Fordi egenvekten min er blitt tyngre.
Fordi litenheten min er blitt større.
Fordi sansen for annerledeshet er blitt ektere.
Fordi livet-lever-følelsen er blitt sterkere.
Fordi freden min har vokst.
Fordi samlivet med naturen er blitt villere.

Men størst av alt er ikke budene, men kjærligheten – til Hamsuns diktning. Den største helsekilden for meg er diktningen i seg selv, frikoblet mening og melding.

For meg har Knut Hamsun vært det helseforskerne kaller en «significant other», et vesentlig nærmenneske. Han er en av de jeg er gladest i på Jorden. «Jeg går til Hamsun», pleier jeg å si hjemme, som når jeg besøker en venn. Han får meg nesten til å tro på en ånde verden – fordi han er der og tryller med blomsterstøv og gir meg hjernerystelser og rytmeforstyrrelser i hjerte som får livet til å leve. Knut Hamsun gir meg lyst og drift til å leve helt til jeg dør. Hvorfor? Fordi intet er som å bli pustet på av det levende liv. Hør: I På gjengrodde stier opplever Hamsun et glimt av helse. Han får besøk av en ung jente, et troll av et barn, som snakker den døve inn i venstre øre, som spøker og ler med oldingen:

«Da hun var gåt sat jeg tilbake og tænkte. Et velsignet møte for mig. Intet er som å bli pustet på av det levende liv.»

Her, mine venner, er løsningen på Hamsuns og Helsens mysterium: Knut Hamsun puster på oss – med det levende liv.

Litteratur

- Antonovsky A. *Health, stress and coping*. London: Jossey-Bass Publishers, 1979.
Antonovsky A. *Unravelling the mystery of health*. London: Jossey-Bass Publishers, 1987.
Dubos R. *The mirage of health*. London: Allen & Unwin, 1960.
Fugelli P. *Nokpunktet. Essays om helse og verdighet*. Oslo: Universitetsforlaget, 2008.
Gadamer H-G. *The enigma of health*. Stanford: Stanford University Press, 1996.
Habermas J. *The philosophical discourse of modernity*. Cambridge: Polity Press, 1987.
Hamsun K. *Sult*. Oslo: Gyldendal, 1995.
Hamsun K. *Victoria*. Oslo: Gyldendal, 1995.
Hamsun K. *Markens grøde*. Oslo: Gyldendal, 1972.
Hamsun K. *En vandrer spiller med sordin*. Oslo: Gyldendal, 2000.

- Hamsun K. *På gjengrodde stier*. Oslo: Gyldendal, 1964.
- Hamsun K. *Brev til Marie*. Oslo: Aschehoug, 1970.
- Hamsun K. *I Æventyrland. Oplevet og drømt i Kaukasien*. Oslo: Gyldendal, 2000.
- Hamsun K. *Artikler 1889-1928*. Oslo: Gyldendal, 1965.
- Hamsun M. *Regnbuen*. Oslo: Aschehoug, 1974.
- Maslow AH. *Toward a psychology of being*. New York: Van Norstrand Reinhold Company, 1968.
- Steinbeck J. *The short reign of Pippin IV: a fabrication*. Melbourne: Heinemann, 1957.

Per Fugelli
per.fugelli@medisin.uio.no
Institutt for allmenn- og samfunnsmedisin
Universitetet i Oslo